

ՀԵՉԱԿ

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՕՐԿԱՆ ՀՆՁԱԿԵԱՆ ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

ՏԵԼԵԳՐԱԳՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵԼԵԳՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ ԹԻՒՆ 3

1 ՅՈՒՆԻՍ 1902

ՊԵՏՏՈՆԱԿԱՆ ՏԵԼԵԳՐԱԲԵՐՈՒԹՅԱՆ

Պաշտօնապէս կը յայտարարենք, թէ Հնչակեան երկու հատուածներու նախկին Կեդրոնները վերջնականապէս դադրած են գոյութիւն ունենալէ, և ամբողջ Կուսակցութեան բռնակցի, ընտրուած է Հնչակեան Կուսակցութեան միակ Կեդրոնական Վարչութիւնը, որ իր պաշտօնին գլուխը անցած կը վարէ արդէն Կուսակցութեան գործերը:

ԳՐԿԱՐԴՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐՋ

Եւ հիմա, աւելի բան երբէք, ատեն է որ յեղափոխական Գործը յառաջ մղուի ուժգնօրէն, յամառօրէն, հաստատօրէն:

Եղբայրական սիրալի զրկընդիսառնումէն վերջ՝ ազգային ազատագրութեան անկասելի Կոիւն եղբայրական զինակցութիւնը, Միութեան խանդավառ ցոյցերէն և անշուստ սրտազեղումներէն վերջ՝ միասին գործելու, միասին հետապնդելու, միասին մաքառելու հաւատարիմ վճռականութիւնը: — Եհս, թէ ինչ պէտք է ըլլայ մեր անդրժեքի նշանաբանը, ահա, թէ ինչ կըստանք մենէ անձկագին՝ մեր ցաւատանձ ու արիւննազանգ Հայրենիքը:

Մեհազօրն Գործողութեան ժամն է, որ կը հնչէ: Հանդիսաւոր, վճռական ու ծանրակշիռ ժամ՝ ուր ձայները կը լսեն ու պարտաճանաչ զգացումները կը պոռան, ուր շունչերը կը հեւան ու սրտերը կը արօփեն, ուր նայուածքները ներս կը դառնան ու հոգիները սարսուղան կը ծառանան:

Եւ վարանման և սարժանքի միջոց չի կայ: Ատեն է, որ Հայրենիքի միացած հարապատ ակոյեանները, միահամուռ ու միաժաման թափով մը, նեռուին, կառչին, լծուին միասին Յե-

ղափոխութեան սայլին ու զայն՝ իրենց դաստակներուն, կարթերուն ու կուրծքերուն բովանդակ անինայ մղուովն ու պրկուած մոլէշնութեամբը՝ վեր քաշեն, տանին՝ ամէն գնով՝ փրկութեան տնադրոյն զառթափին վրայէն:

Ատով միայն անվիճելիօրէն ապացուցուած պիտի ըլլայ, թէ ունայն ու վաղանցուկ զինովութիւն մը, կամ՝ տենդոտ յափշտակութիւն մը չեղաւ՝ յեղափոխական ուժերու միացման համար մեր յարուցած ժողովրդային բարոյական շարժումը, այլ զերազանցօրէն զիտակեց ու արգաւանդ ձիգ մը, այլ ստիպողական, անհրաժեշտ ու կենսական գործ մը, — Հայ Յեղափոխութեան գոյութիւնն ու յաղթանակը պայմանաւորող զերազօրն Գործն իսկ:

Ու միասին, անվհատ ու կրկնապատկուած ջանքերն են միայն որ պիտի շքեղօրէն հաստատեն այլ ևս միութեան ու եղբայրութեան խօսքերուն անկեղծութիւնը, պիտի խորապէս փորձեն մենէ իւրաքանչիւրին հաւատարմութիւնը՝ միաբերան ու միասիրտ երգունցած Ուխտին: Այդպէսով մանաւանդ դրապէս կատարած, գործադրած պիտի ըլլանք բուն, հիմնական Միութիւնը, — Միութիւնը՝ յեղափոխական Գործին մէջ:

Ատոր ձգտեցանք ու կը ձգտինք մեր բոլոր համոզուած ջերմեռանդութեամբը, ատոր պէտք է ձգտինք բոլոր անկեղծ ու զիտակեց միութենականները, ատոր ձգտինք պիտի փութայ ամբողջ Հայ Ժողովուրդը, իր ամէն տեսակ շահերուն ու շիւմ ճանաչողութենէն իսկ մղուած, թելադրուած:

Յեղափոխական ուժերու տարադնումին ու բաժանման աղէտաւոր հանգամանքները այլ ևս բացառելու պէտք չունինք այսօր: Տխուր փաստերը ամենուն ծանօթ են, ու ո՛չ մէկ տրամաբանութիւն, ո՛չ մէկ իմաստակութիւն կրնայ վայրկեան մը զիմանալ անոնց երկաթէ իրականութեանը դէմ:

Միութիւնը՝ յեղափոխական Գործին մէջ: — Եւ թո՛ղ ասիկա օգին մէջ խօսք մը, անհեռանք փրազ մը չթուի երբէք: Ե՛տ է որ կը խտանայ, կը մարմնանայ Միութեան էական իմաստը, ատով իսկ է արդէն որ Միութիւնը ի-

մաստ մը կրնայ ունենալ մեզի համար: Մենք Հնչակեան Միութիւնը չիրականացուցինք բնաւ, որպէսզի բանի մը հանդէսներ սարքուէին ու բանի մը ծառեր արտասանուէին, և յետոյ, ա'լ ամէն բան վերջանար:

Զէ, այդ տեսակ միութիւնը՝ կատակերգութիւն մը պիտի ըլլար, միամիտ ինքնախաբէութեամբ մը խաղացուած: Միութեան իրականացումին հետապնդելով՝ մեր նպատակն եղած է միշտ ու միմիայն յեղափոխական տարրերու ի մի ձուլումը և անոնց միաձոյլ, հզօր ու ներդաշնակ օժանդակութիւնը՝ ազգային ազատագրութեան նուիրական Վործին:—Ահա՛ ձգարիտ նշանակութիւնը, ակնկալուած բարիքն ու պաշտելի զեղեցկութիւնը մեր հասկեցած, մեր տենջացած, մեր իրականացուցած Միութեան:

Ընչուշտ՝ այսպէս բարձրօրէն յղացուած ու ըմբռնուած՝ Միութիւնը չի կրնար հակիրճ ու խախտ համաձայնութիւն մը ըլլալ՝ օրուան անձուկ նկատումներուն ու ռամիկ հաշիւներուն վրայ ձեռուած, ո'չ ալ կուսակցական առաւել կամ նուազ յաջող կարգադրութիւն մը՝ առանց ո' և է խորունկ ազդեցութեան և առանց արդաւանդ վաղորդայններու:

Հնչակեան Միութիւնը՝ հազարներու կամբողջն ու հաւատքովը իրականացած, նուիրագործուած՝ չի վերջանար սակայն, մէկ օրէն միւսը, կանգ չառնել ան, այլ կը տեւէ միշտ, կը կատարուի շարունակ, կ'իրականանայ ամէն օր, յեղափոխական Վործողութեան ձաւբաններուն մէջ: Արովհետեւ այս Միութիւնը շփոթ ու վաղանցուկ մղումներու արդիւնքը չէ՛, ո'չ ալ տեսակ մը զլուխ կապուած սակարկութիւն, այլ՝ տասնեակ տարիներու ընթացքին, անխօսարինելի կորուստներով ու չարաշուք փորձառութիւններով հասունցած ազնուագոյն զաղափարի մը յաղթանակը այլ արիւնի ու տառապանքներու մէջէն ծնած կրօնքի մը ջերմեռանդ պաշտամունքը, այլ ազգային-հաւաքական դաւանանքի մը ուղղամիտ յարումն ու հաւատարմութիւնը, այլ մանաւանդ՝ ազէտքի ու արհաւիրքներու վիթխարի տրամաբանութեամբը հարկադրուած՝ յեղափոխական անվիճելի ու փրկարար ուղղութեան մը խղճամիտ գործադրութիւնը:

* * *

Միութեան սկզբունքին այս գործադրութիւնը ամենէն առաջ ու հարկաւորապէս կ'ենթադրէ, Հայ Ժողովուրդին մէջ, յեղափոխական կուռ ու հզօր կեդրոնացում մը:

Անայն ու խաբուսիկ փօրմիւլներով չզգլիկներ, անխմաստ ու բազմաձանկ բառերէ չհրապուրուինք:

Ազգային գոյութեան ու ազատագրումի մեր անհոնօրէն կնճռոտ ու դժուարին ճիգը, իր յաջողութեան դերազանց երաշխաւորութիւնը կրնայ միայն գտնել՝ ազգային ուժերու լայն ու ամօրօքէն կազմակերպուած կեդրոնացումի մը մէջ: Բոլոր կորովները, բոլոր բարեկամեցողութիւնները, բոլոր անձնուիրութիւնները, բոլոր կարողութիւններն ու բարոյական, նիւթական ու ֆիզիքական բոլոր մեծ ու փոքր օժանդակութիւնները պէտք է միանան, կեդրոնական յեղափոխական բանաւոր ու ազդու գործողութեան մը շարժումին մէջ և զայն արժանաւորապէս, ձեռնհասօրէն ու տիրաբար վարողներու տրամադրութեան տակ: Ատկից դուրս՝ փրկութիւն չի'կայ:—Այսինքն՝ յեղափոխական Վործողութեան միութիւնը:

Այդրոնացումը, որուն կը ձգտի և զոր հարկաւոր կը դարձնէ Միութեան սկզբունքին ամբողջական գործադրութիւնը, կեդրոնացումը, զոր մենք կը բաղձանք ջերմեռանդօրէն՝ չի սահմանափակուիր յեղափոխական կազմակերպութեան ներքին յօրինուածքին մէջ, այլ կուգայ կը յանգի անոր, զօրացնելով, ամրապնդելով զայն, կազմութիւնով, նորոգելով անոր մշտասպառ կենսականութիւնը, տալով անոր հուժկու թուիչք մը ու յաղթական համեմատութիւններ:

Իր ճակատագրին գիտակից ժողովուրդի մը հաւատքին հրաբուխն է ան, հաւաքական խանդավառ համերաշխութիւնը՝ մէկ դրօշակի տակ, մէկ նպատակի, մէկ խռէպի շուրջը: Հասարակաց սպառնացող Վտանգին առջև՝ ամբողջ ժողովրդային զանգուածի մը ամեհի ու սանձակոտոր թափն է ան, որ մարդկային պատմութեան էն հոյակապ ու էն նուիրական դրուագները կ'իրականացնէ: Յիշեցէ՛ք 92 ի յեղափոխական Գլխասային փառաւոր, անզիմադրելի խոյանքը, հայրենասիրական հաւատքի և ըմբոստ կատաղութեան այդ վսեմ ու վիթխարի շղթայազերծումը, որուն առջև Բռնութեան բոլոր դաշնակից ու մեղսակից զօրութիւնները սարսափահար ընկրկեցան: Մեր պատմական անցեալն ալ աւանդած է մեզի բրիտոնեական հին իսէային շուրջը՝ ազգային հաւաքական համերաշխութեան ու գերագոյն միաբանութեան այդպիսի շքնղ օրինակ մը, — Վարդանանց հրաշալի զիջազներգութիւնը:

Պէտք է, որ Հայ Ժողովուրդը ամբողջապէս համերաշխի, միաբանի յեղափոխական Վործին շուրջը, անոր մէջ համախմբէ, կեդրոնացնէ իր բոլոր ուժի, հնարքի ու հաւատքի միջոցները, պէտք է անպայման նուիրուի, հոգեկին պարաւանդուի յեղափոխական Ճիգին: Պէտք է, անհրաժեշտ է մաւառանդ, որ յեղափոխական Խռէպին համար

կռուողներն ու ճղակտոր ինկողները զգան վերջապէս իրենց ետին՝ բարբախլը, հեւալը՝ բովանդակ Հայութեան ծառացած լանջքին:

Այս հաւաքական համերաշխութեան, այս ուժերու կեդրոնացումին, յեղափոխական Վորժին այս միաւորականութեան ձգտիլ ազդովին, ահա՛, թէ ինչ պէտք է ըլլայ այլեւս մեր ամենօրեայ մտահոգութիւնը, մեր խնամքներուն փայփայած առարկան:

Այդ երազուած վիճակը ո՛չ միայն կարելի՛ այլ գրեթէ ճակատագրական է Հայ Դողովուրդին հասար: Մենք ո՛չ մէկը կրնայ խուսափել, ազգովին փրկուելու կամ ազգովին անէանալու հասարակաց ճակատագրէն: Խրաքանչիւրին շահն իսկ կը պահանջէ ուրեմն ամենուն համար հոգալ: Ու ազգային լաւագոյն կեանքի մը կառուցումին մասնակցելու որոշումը ա՛լ անհատական կամքերէ կախում չի կրնար ունենալ, այլ իբրեւ հաւաքական պահանջք մը, հրամայական պէտք մը կը հարկադրուի ամենուն, քանի որ Հայութեան թշնամին՝ մենէ իւրաքանչիւրին թշնամին է, առանց սեռի, հասակի ու դասակարգի խտրութեան:

* * *

Հնչակեան Միութեամբ ցնցուած, խանդավառուած ժողովուրդին կը մնայ՝ ազգային յեղափոխական մաքառումին մէջ՝ Միութեան այս կենսարար սկզբունքը բեղմնաւորել:

Զեզի, ո՛վ տարադիր հայրենակիցներ, ձեզի կը մնայ պարտականութիւններու ուշադիր զիտակցութենէն լուսաւորուիլ: Ու պարտականութիւնները՝ աւելի ծանր ու աւելի անխուսափելի՝ բարդուած են, ու պէ՛տք է որ բարդուին, ձեր ուսերուն ու հոգիին վրայ, որովհետեւ դուք ձեր հեռաւոր եղբայրներուն ու ձեր ետին թողած բոլոր սիրուած ու զարնուած կեանքերուն համար ալ պարտական էք Հայրենիքի խորանին առջև: Եւ ո՛չ միայն պարտաւորութիւններ, այլ նաեւ պատասխանատուութիւններ կը ծանրանան ձեր վրայ, պատասխանատուութիւններ, որոնցմէ կարելի չէ ձեզի խոյս տալ, առանց անքաւելի վատութեան մը խարանդ պտտցնելու՝ ձեր ճակտին: Ու մի՛ մոռնաք, որ օտար երկիրներն ու օտար մթնոլորտները չեն սրբեր, չեն ջնջեր երբէք այդ խարանդը: Ու Հայք, որ՝ Վ ր անդէն դուրս, Բռնութեան ճանկերէն ճողոպրած՝ կ'ուրանայ ազգային իտէալը, կռնակ կը դարձնէ ազգային ճակատագրին՝ իր անձին իսկ թշնամի՝ դասալիք մըն է ու դատապարտուած է իր կաշին մէջ փափիլ, անկիւն մը, հեռո՛ւ Հայրենիքէն, հեռո՛ւ մեզ Հայրենիքին կապող բոլոր

համակրութիւններէն:

Իսկ դուք, ո՛վ արի ու անձնուրաց կամաւորներ, որ յեղափոխական արիւնոտ դրօշը կանգուն բռնել կը յամառիք Հայրենիքի վիրաւոր կուրծքին վրայ, դուք պիտի շարունակէք հերոսաբար կրել, տանիլ, պահպանել միասին սուրբ ուխտին Աւանդը: Միութեան անընկճելի ուժովը դատեպնդուած՝ պիտի շարունակէք ձեր փրկարար հետապնդումը: Փոյթ չէ՛, թէ Ազատութեան ճամբաները դժուարանան, փոյթ չէ՛, թէ յաճախ դերբուկներէն ձեր քայլերը արիւնին: Ոտուռնիդ ամուր կոխեցէք հայրենի հողին վրայ, դաստակնիդ պրկեցէ՛ք, սըրտերնիդ խստացուցէ՛ք... Աւերակներու մէջէն պիտի անցնիք ու քանդուած տաճարներու մոխիրին վրայ՝ կանգ առած՝ պիտի հանգչիք: Թո՛ղ այդ բոլոր աղիւստը պատկերները չվրդովնէ ձեր դաժան ու վրէժխնդիր հոգիները: Արիւնները չեն հառաչեր:

Քալիցէք քալիցէ՛ք տիրաբար հայրենի լեռներուն մայրական կուշտերէն: Եւ եթէ հանգիւղիք ձեր ճամբուն վրայ մարդկային ոսկորներու՝ վեր առէ՛ք, ժողովեցէ՛ք զանոնք, դաշոյնի կոթեր շինելու համար անոնցմով ու վերապրող ստրուկներուն ձեռքը դնելու՝ ինքնապաշտպանութեան գործիքները: Մեռած ստրուկներուն ոսկորները դռնէ ապրող ստրուկներուն բարերար թելադրութիւններ պիտի ընեն: Ու մեռելներն ալ պիտի մասնակցին, անդրջիրմէն, ապրողներու Առիւնին: Մեռելներն ալ պիտի միանան: — Այսպէս է Միութեան անողոր, հրաշալի, անզիմադրելի տրամաբանութիւնը:

Հ Ն Չ Ա Կ Ե Ը Ն Մ Ի Ո Ւ Թ Ե Ը Ն Հ Ա Ն Գ Ի Ս Ը

ՆԱՄԱԿ ՊՈՍԹՈՆԵՆ

17 Մայիս, 1902

Պոսթոն, և իր շրջակայի վեց Հնչակեան մասնաձեւերը միասին, Հնչակեան Միութեան հանգէսը տօնեցին այսօր, ազատութեան այս հինաւորը ոստանին մէջ: Ամերիկահայ գաղթականութեան համար նմանը չը տեսնուած երեւոյթ մըն էր, որ տեղի կ'ունենար:

Իրիկուան ժամը վեցէն սկսեալ, բաղմութիւնը սրահ կը վաղէր, խուռներամ շարքերով: Հեռաւոր բաղաւթներէ, բաղմութիւ հայեր Պոսթոն փութացած էին արդէն, առջի օրէն իսկ: Հնչակեան Արքադիր Յանձնախումբը վարձեր էր բաղաւթին մեծագոյն ժողովասրահներէն մին, որ հազար հոգիէ աւելի ներկայութեան մը համար նստարաններ ունէր: Եւ հազար հայ իրարու քով հաւաքելը դժուարին, գրեթէ անյուսայի բան մը կը կարծուէր: Երկու հազարի մօտ բաղմութիւն մը, ամէն հասակէ ամէն սեռէ, սրահին դռնէն ներս կը խուժէր ժամանակէն առաջ, աթոռ մը գրաւելու տեն,

ջանքով: Հնչակեան Յանձնախումբը՝ այդ անակնկալ մարդկային հոսանքին առջև՝ ափի ի բերան կը մնար: Հարիւրաւորներ ոտքի վրայ կենալ ստիպուած էին, ու շատեր ալ սրահին դուռը կը պտտէին ներս մտնելու անիրականալի ըղձանքով:

Հայ խօսողներէն զատ, հրաւիրուած էին նաեւ աւստրիացի խօսողներ, որոնց երկուքը՝ յարգելի Էտուրտ Կլէմէնզ, տեղւոյս է՛ն նշանաւոր թերթերէն՝ «Պոսթըն Թրանսքրիբթ»-ի խմբագիրը և միւսը՝ համաբաւաւոր ա. զատական խօսող՝ Ուիլհելմ Կերխըն, անձամբ պատասխանած էին:

Հնչակեան Յանձնախումբը բնաւ ջանք չէր խնայած սրահը պէտք եղած շքեղութեամբ զարդարելու: Բեմին խորանածեւ կեդրոնէն կախուած էր ձեռագործ կարմիր ծաղիկներով կանաչ պատառակալի վրայ խոշոր տառերով յորինուած **ՀՆԶՈԿ** անունը, որուն վրայ կամարածեւ կը բարձրանար «Ազատութիւն կամ Մահ» վերտառութիւնը:

Դամբ ութն էր, եւ տակաւին ժողովուրդին հոսանքը չէր դադրած: Ներսը անհամբեր կը ծափահարէին ժողովի բացելուն համար, ու դուրսէն նորեկները իրենց ոտը դնելու տեղ չը կը փնտռէին:

Ժողովը բացուեցաւ ամերիկական ազգային նուագով: Նուագաստեւ մը վարձուած էր, հանդէսի՝ փայլը կատարեալ ընելու համար:

Ժողովին ատենապետ՝ Պ. Ն. Փափազեան, կարգաց նամակները այն հրաւիրեալ նշանաւոր ամերիկացիներուն, որոնք՝ հակառակ իրենց բաղձանքին՝ չէին կրցած ներկայ դառնալ այս հանգէտին:

«Նշանաւոր բարոյիչ Էտուրտ Հոթըն կը գրէր. «Դուք և շատ ուրիշք»՝ հաւասար խանդով՝ ազիւ ջանքեր կ'ընէր կոր հայկական դատին համար: Ոչ թէ միայն լաւ արդիւնք պիտի ունենայ ձեր հայրենասիրա. կան ընկերութիւններու շարունակած այս մասնաւոր շարժումը, այլ ես կը հաւատամ, թէ ամբողջ աշխարհին մէջ՝ ժողովրդային ընդհանուր յուզում մը՝ տիեզերական օգնութիւն պիտի բերէ: Ազատութեան ոգին ամենուրեք կը տիրապետէ՝ որ չի կրնար ձշռուիլ»:

Պոսթընի բաղաքապետ Փաթրիք Քալլինչ ի միջի այլոց կը յարէր: «Այլ շնորհաւորեմ ձեր ժողովուրդը իր սերտ միութեանը համար, որ կը նշանակէ զօրութիւն և յառաջդիմութիւն: Մաղթելով ձեր կազմակերպութեան ու շարժումին ամէն յաջողութիւն եւ այլն»:

Համաբաւաւոր միադաւան բարոյիչ՝ Էտուրտ Հոթըն կը գրէր. «Ինչպէս գիտէք, մեծ համակրանքով կը դիտեմ ամէն ջանք, որ հայ տարբեր մարմինները կը միացնէ իրարու իրենց այստեղի գործին մէջ, որ շատ մեծ է»:

Հռչակաւոր ծերակուտական եւ բռնութեան տակ ձնշուող ժողովուրդներու դատին է՛ն մեծ ակոյնաններէն, ծերունի Ջորձ Ֆ. Հօր տեսակ մը խանդաղատանքով խօսելով տեղւոյս գաղթականութեան վրայ կը շարունակէր. «Ուրախ եմ ողջունելու այս մարդիկը (Հայերը) մեր դրօշին ծախքերուն տակ, որ փառք ու պատիւ կը բերեն ամերիկեան բաղաքացիութեան...: Ուրախ եմ տեղեկանալու ձեր նամակէն թէ բռնութենէն չօղորպող Հայերը կը ձգտին ազատելու իրենց Երկրի եղբայրները այն յոռի վարչութիւնէն, որուն տակ իրենք տառապեցան: Ընոնք պէտք չէ մոռնան մարդկութեան եւ ազատութեան այն լայն սկզբունքները, որոնք ապաստանն ու պաշտպանն են ամէն աղգեցող, ամէն ցեղե-

րու եւ ամէն երկիրներու»:

Ատենապետը կարգաց նաեւ Միութիւնը ողջունող այն հեռագիրները, որ Ամերիկայի Հնչակեան մասնա-ժողովուրդ, ինչպէս Հնչակեան Կուսակցութեան համա-կիրներու կողմէն եկած դիմումած էին սեղանին վրայ:

Ետեւէն, միագեալ Կեդրոնական վարչութեան կողմէ եկած հեռագիրը ելքդրականացուց ամբողջ հանդիսականները, որոնք անընդհատ կը ծափահարէին եւ տեսակ մը ջղաձգութեամբ կը պոռային, կը պոռային, իրենց ձեռքի հայկական եռագոյն դրօշակները շարժելով:

Տեղւոյս առաջնորդ, Կեր. Յ. Եպիսկոպոս Սարաձեան ևս յատուկ հեռագրով մը, կը շնորհաւորէր Միութիւնը:

Պ. Փափազեան, կարճ յառաջաբանով մը, ժողովին նպատակը բացատրելէ վերջ, ներկայ օտարազգի խօսողները յաջորդաբար բեմ հրաւիրեց: Երկուքն ալ տեղային եւ օտար կառավարութիւններու ներկայ դրութիւնը կծու կերպով բնագրաւեցին եւ ցոյց տուին Հայերուն, թէ օտարի վրայ յոյս դնելը մեծ յուսախաբութիւն է: Ներս կը մատնէ զիրենք եւ թէ մեր դատը մեռէ զատ ո՛չ որ պիտի կրնար կարկաղել:

Առաջին հայ խօսողն եղաւ Նիւ-Իօրքի հովիւ Հայր Դեոնի վարդապետ Մարգուկէսեանը: Իր ուրախութիւնը յայտնեց Հնչակեան Միութեան մասին ի միջի այլոց նկատել տուաւ, թէ հայ յեղափոխականները չմիանալու կենսական պատճառներ չէին կրնար ունենալ: «Հընչակեան այս Միութիւնը, ըսաւ հայր սուրբը, երբեք մեղ չպիտի շլացնէ, մեր ընկիւր գործերուն յամենափորձիկն է ան: Նախատինքները անուանարկութիւնները, գրպարտութիւններն ու մրտաբնները միանգամ ընդ միշտ պէտք է վերնան: Մենք նախատելիք, կուսկիւր ուրիշ մարդ ունինք—հասարակաց թշնամին, թուրք կառավարութիւնը, որուն դէմ միայն պէտք է դարձնել մեր ամբողջ զէնքերը ու կեդրոնացած ուժով մը կուսկիւր անոր դէմ»:

Վարձատեւ, բայց վերջին աստիճան յուզիչ ու սրտաշարժ ներկայացում մը տեղի ունեցաւ: Տիկին Վ. Թուսսան, սուգի զգեստներու մէջ փաթեցուած, մաշկեղէն ուսերն ի վար ցիր ու ցան, ոտքերը հաստ, ժանդոտ շղթաներով պահուած, իբրեւ Մայր Հայաստանի Լքուած ոգին, թատերաբեմին վրայ սարսուղազնցիկ դիրքով կեցած էր, երբ վարագոյրը բացուեցաւ: Մահացող լուութեան մը մէջ, տիկինը, շատ որոշ եւ համարձակ առօգնութեամբ, իր կորսուած զաւկներուն վրայ կ'ողբար յուսահատ՝ ու իր շղթաները կը գետնահարէր: Երբ ստորերկրեայ խրոխտ ձայն մը, զանգակի յաջորդական ղողանջներով, ազատութեան արշալոյսին ծագումը կ'աւետէր անոր: Յուսակաւոր հեծկտանքներ կը խեղդուէին Մայր Հայաստանի կոկորդին մէջ: Երբ յանկարծ շեփոթի մը ձայնէն առաջնորդուած՝ դուրս թռան հայկական զինուորներու շարքեր, երգելով «Ի գէն, Հայեր, ի սուր եւ ի հրացան» երգը: Յետոյ փշրեցին, խորտակեցին Մայր Հայաստանի շղթաները, հանգիսականներու անվերջ գոռումբներուն մէջ:

Երկրորդ արարուածին՝ Մայր Հայաստան, պըճընաւոր զգեստներ հագած՝ հին դիցաբանական աստուածուհիներու երեւոյթով նորէն բեմ եկաւ: Այս անգամ անթաւամ ծաղիկներէ յորինուած պսակ մը ունէր ձեռքին մէջ, ու շատ յուշիկ բայլերով գնաց այդ պսակը

զետեղել՝ զինքը ազատող եւ իրեն համար ինկած հերոսներու կոթողի մը վրայ: Հանդիսակալները ջերմեռանդ յուզումի մը մէջ բարացած՝ շունչ առնելու իսկ կ'ըզգուշանային, չը խանգարելու համար կարծես կոթողին տակ հանդգող նուիրական ոսկորներուն քունը:

Երկրորդ հայատնախօսն էր Պ. Գարեգին Զիթճեան: Կախընթաց տեսարանին ազդեցութեան տակ և այդքան ահագին բազմութեան մը ներկայութենէն յուզուած՝ մեր նշանաւոր բեմաւայրը՝ իր ատենախօսութեան առջին բառերէն յափշտակուած՝ կ'երեւէր արդէն: Իր խօսքերը ժողովասրահին մէջ խոնուած հայութեան սրտին խորը գամելու խանգարում մ'ձուակնուած մը մը, իր ձայնին ամբողջ ուժովը կ'որոտար:

«Մենք միացանք, գրկախառնուեցանք, համբուռուեցանք, մոռնալով տխուր անցեալը, թաղելով անձնական պաշտիկ նկատումները, դժուած ետականութիւնները, միացանք որովհետեւ մեր գէմը միացած ուժով թշնամի մը մը ունինք: Ու հոս չպիտի կենանք, վաղը պիտի միանանք ինչ գնով և ինչ կերպով ալ ըլլայ՝ Գաշնակցականներուն, Արմենականներուն, չէղորդ անունով ներկայացող հայ յեղափոխականներուն...: Ամբողջ Հայութիւնը պիտի միանայ...»

Հոս հանդիսակալները չթողուցին որ ատենախօսը շարունակէր: Ամենքը մէկ իրենց ամբողջութենէն վեր նետուեցան և իրենց բռնունքները բարձրացնելով, անկարագրելի յափշտակութեան մը մէջ, սկսան պոռալ ծափահարել, հաւանութեան ու անվերապահ կամաւորութեան ազդեցութեան անձակելու: Ու սրահը կը թնդար իր հիմերէն:

Յետոյ Պ. Յ. Սարկաւազեան, Սասունցիի տարազներով բեմ եկաւ ու խլացուցիչ ծափահարութիւններու տակ, սկսաւ Տալփորիկի կտրիճին երգը երգել: Մենք ղմեղ Մարաթուն և Ֆրոֆոքար կարծեցինք, վայրկեան մը, ու լեռնաշատ Սասունի սնտառապատ բլուրները մեր ներքնատես աչքերուն առջև պատկերացան: Անքան կենդանի ու ցնցող էին Պ. Սարկաւազեանի շեշտերը, որ հանդիսականները կրկին բեմ՝ հրաւիրեցին զինքը և իրենց ծափահարութիւններուն շառահչին տակ ետ ղերկեցին:

Հանդէսին վայրերէն մին փրօփտէնսի հայ զինուորական խումբին մարզանքն էր: Քանի մը տասնեակներէ կազմուած առոյգ կարիճ երիտասարդներ են ասոնք: Զինուորական մարզանքը իրենց կեանքին էն կարեւոր գործն ըրած են ու հոգեւով մարմնով նուիրուած են անոր, որ մը հայրենի հողին վրայ իրենց զէնքերը խաղցնելու տենչանքով վառուած:

Ամերիկայի զինուորական տարազով բեմ՝ կուգան ասոնք: Իրենց հարկւրապետին հրամանները, հազիւ շրթներէն թափ՝ իրենց շարժումները կը կատարուին մեքենական, միօրինակ ձգողութեամբ: Զէնքը իրենց ձեռքին կը հնազանդի, ինչպէս ասեղը մագնիսին: Իրենց վաղըին, զինախաղութեան ու մարմնավարչութեան մէջ այնքան ճկուն, ճապուկ ու ճարպիկ են որ հանդիսականները զարմացական բացառաշուքութիւններով կը բարանան ու յետոյ զմայլած՝ կը ծափեն ու կը ծափեն: Հայաստանի փրկութեան արշալոյսն է, զոր ընդնշմարել կը թուին կարծես՝ որուն վրայէն որ մը նոյն այդ զինուորները վեր պիտի առնեն, պիտի փշրեն բռնութեան թանձր շղթաները:

Դամանակը ուշ քլլտլուն պատճառաւ, Պ. Ատենա-

պետը ստիպուեցաւ յայտարարին շատ մը մասերը յապաւել, և խօսելու հրաւիրուածներէն Պ. Սմբատ Ռստիկեան քանի մը հակիրճ խօսքերով միայն բաւականացաւ:

Ահա գիշերին մօտ էր, երբ ժողովը փակուեցաւ: Հանդիսականներէն շատերը կարծես չէին ուզեր բաժնուիլ: Ամենքն ալ կը տենջային որ այդ անմահ ու աղնիւ խոնգալաւորութիւնը տեական ըլլայ, և մեկնուի պահուն երազացնորներու պէս, գեռ ետէնին կը դառնային ու կը փորձուէին վերջին ակնարկ մըն ալ ձգել լուսաղարբ սրահին, ստուգելու համար, թէ իրապէս հանդեսը վերջացած էր:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՈԼՍԷՆ

Տխուր իրականութեան առջեւ շուրաւ մեացած ենք, թէ ինչ գրեց և ինչպէս ներկայացնեք գործերու վիճակը: Մեր Պոլսոյ ազգային գործերու վիճակը, բաւ մը որ ալ եւ լիսսակար բաժնու կարգն անցաւ այս շարժում և պատուիրուեցաւ թերթերուն սրիքնց ազգային խորագիրը ջնջելով, «Պատրիարքարանի լուրեր» գնեց, վաղը միտ օր ատ ալ իօպառ վերցուելու համար: Եւ այդ կարգադրութիւնը, որ յապաղեցաւ, շատ տրամաբանական էր, որովհետեւ երբ ազգը ջնջելու ծրագիրը այնքան արագ կերպով առաջ կը տարուի, բառը ալ պէտք է վերցուի: Ու պատրիարքարանը, որ կատարուած գործին դէմ չէր բողոքած, այս բառական փոփոխութեան դէմ ալ չբողոքեց: Օրմանեանի կարծիքն է այս, խնդիր չունենալ կառավարութեան հետ, մերժման չհանդիպելու համար:

Այն օրէն, երբ Օրմանեան ականակուումով և իր րնկերներն ոչ-ականակուումներով զարդարուեցան, միաժամ ժողովուրդին ուզեցին հատացնել, թէ տէրութեան ընթացքը եւ ուղղութիւնը՝ հանդէպ ազգին՝ փոխուած է բոլորովին եւ ալ եւս բռնահոգութիւններ միայն պիտի վայելենք: Այդ օրէն ի վեր, իրաց վիճակը այնքան ծանրացած եւ խստացած է որ մարդ չուզեր հաւատալ, թէ արդարեւ ասոնք պետութենէն վարձատրուած անձերն են:

Ճամբորդներու երթեկութիւնը այն աստիճան արգելքի տակ է, որ Եգիպտոսէ եւ մօտակայ տեղերէ եկողներուն անցագրին մէջ երբ նշանակուած ըլլայ թէ այս կամ այն գաւառի գաւակ է, անմիջապէս հոն կը ղրկուի, նոյն իսկ ընտանիքը Պոլիս ձգելով, իսկ կարգ մը առանձնաշնորհներ, որոնք արտօնուած են Տէր Ներսէսեանէ որ վճարուի ածականն ալ կցեց իր անունին, ազատ կը մնան խստութիւններէ եւ հետապնդումներէ:

Պատրիարքարանէ ուսնց համար դիմում եղած ըլլալով, Դոնէն պատառնան մը եկած է թէ, Ժընէվի մէջ կարգ մը անձեր յեղափոխական գումարումներ եւ ժողովներ կ'ընեն և թէ ասոնց նպատակն է երկիրը խռովել, այս պարագային մէջ, հայերը ալ եւ պէտք է չակնկալեն այն բաները գործն կը խնդրեն կառավարութենէն: Մէկ խօսքով կառավարութիւնը կ'ընէ մեզի թէ «ձեր զինուոր ճարը նայեցէք, ու մեզմէ բան մի ակնկալէք: Այս գիւրը եւ վերջին օրերո ցոյց տրուած խռտութիւնները Օրմանեանին ջիղերուն զպան, որովհետեւ վճարական բան մը ընելու ժամանակը եկած էր: Այս ա-

մենատնտեսությունը կապում է հանդիպում այնքան անփոփոխելի և անտարբեր է վիճակին որ յանձնաժողովը կը կազմէ աշխարհաբար բառարան պատրաստելու, ապահովագրութեան քննարկութեան ուղիւ կը գրէ եւ շարքով երեկոյնները Պոլսոյ փողոցներուն մէջէն մեծ հագուստներ առնենալով առ կամ այն եկեղեցին պատարագելու կ'երթայ: Արջեւէն ձիաւորներ, գաւազանակիր վարդապետներ եւայլն, և պատիւարեցական ազդեցութիւնը այս կերպով պիտի պաշտպանուի:

Մինչդեռ միւս կողմէն գաւառական առաջնորդներ շարունակ կը գրեն և հրաժարական հրաժարականի վրայ կը տեղացնեն, առարկելով թէ այլեւս անկարելի է իրենց պաշտօնավարութիւնը: Ու կառավարութիւնը ինքն է որ կը վարէ գործերը, օրինակի համար, երբ առաջնորդը մը թոյլ ու անտարբեր է վիճակին գործերուն, ինչպէս Պրուսայի առաջնորդը, կառավարութիւնը կազդարարէ Պատրիարքարանի շնորհունիլ անոր հրաժարականը ու խառն ժողովը կը մերժէ, իսկ եթէ կը հետաքրքրուի ժողովրդեան շահերով, այն ատեն կազդարարուի հետեւեւ, ու կը հետաքրքրուի, ինչպէս եղաւ Պատրիարքարանի առաջնորդին համար: Այս է իրաց վիճակը, Պատրիարքարանի չկայ այլ եւս, այլ տէրութեան մէկ պաշտօնատէրը որ առած հրահանգը կը գործադրէ կէտ առ կէտ: Պատրիարքը ժողովներու ալ բան չձգեր և անոնք ալ ձայն չեն կրնար հանել, պարզապէս իրենց գլխէն վախճանուն համար: Պատրիարքը իր ձեռքը գտնուած եւ իրեն հասած գրութիւնները, որոնց տեղեկութիւնը կառուր է կառավարութեան համար կը հաղորդէ Ռօպէր Լֆէնտի միջոցաւ Պալատ: Այս Ռօպէր Լֆէնտին օրուան էն մեծ դէմքն է: Պաշտօններով, պատուանշաններով և աստիճաններով լիացած յղիւցած է եւ այդ անշան մարդը, մէկ երկու տարեւան մէջ ազգին շնորհիւ էն կարեւոր մարդը դարձաւ:

Խառն ժողովի այն անդամները, որոնք այս կազմակերպեալ սրկալովութիւն չէին կրնար տանիլ, բան մը մտածելու պէտք զգացին եւ առաջարկեցին իրենց հաւաքական հրաժարականը տալ, հարկ եղած պատճառաբանութիւններով եւ պատրիարքին առաջարկեցին որ ինքն ալ իրենց կցէ: Օրմանեան դժուարաւ համակերպեցաւ, բայց անդամները, որոնք այս շարժում պիտի հաւաքուին իրենց հրաժարագիրը պատրաստելու տարակոյս չունին թէ միւս կողմէ պիտի թելադրուի Պալատին թէ անկեղծ չէ այդ հրաժարագիրը եւ թէ կարելի է մերժել նոր պատուանշաններ տալով: Մայրէ ի ծայր խաղ մըն է այս, որուն հանդիսատես կըլլայ այն ժողովուրդը, որ հրով ու օրով փորձուելէ յետոյ, բարոյական չքացումի մը ենթարկուած է այսօր, շնորհիւ իր գործերը վարողներուն: Որոնք ամէն բան մեզմէ աւելի գիտնալով հանդերձ, կուզեն վարդապոյն ցցնել իրաց վիճակը որ պէտք չաւանակեն իրենց պաշտօնը եւ իրենց կողմ պնդու:

ՄԱՅԻՍԵԱՆ ՅՈՅՅԸ ԲԱԳԻՈՒՄ

Կարգադրութիւնս ստացած է մէկից աւելի թղթ-թակցութիւններ, որոնք մանրամասնօրէն նկարագրուած են Մայիսեան բանւորական ցոյցը, որ առաջին անգամ լինելով տեղի է ունեցել Բագուում, մասնակցութեամբ գրեթէ առանց խտրութեան ամեն ազգի բանւորներին

և կարգադրութեամբ ռուս սօցիալ-դէմոկրատական կուսակցութեան, որ գնալով արագաբար զարգանում է ինչպէս ամբողջ Ռուսաստանում, նոյնպէս և Կովկասում, գլխաւորապէս այն բաղադրութեամբ, ուր մուտք է գտել և որոշ չափով զարգացել եւրոպական խոշոր արգիւնաբորժուութիւնը և որոնք, շնորհիւ տնտեսական այդ իրողութեան, դարձել են մի մի բանւորական կիւրաններ:

Մայիսի միջին թղթակցութիւններին, ցոյցը եղել է խիստ փառաւոր, խիստ յաջող և թողել է բաղադրութեան մեծ զարգացում հասարակութեան և կառավարական շրջանակների վերայ ամենամեծ տպաւորութիւն: Յոյցին մասնակցել են 4-500 բանւորներ, ամենքն էլ պատկանող բանւորական կազմակերպութեան և բաղկացած Ռուսերից, Հայերից, Արաքսիներից, Ղերից, Հրէաներից, ռուսաց ասելով, միւշէ իսկ Թուրքերից, թէև անշնչան թուով: Իսկ հետաքրքիր հասարակութեան թիւը հասել է մինչև 4-5000 հոգու:

Մարտի 11ին, ասուածէ այդ թղթակցութիւններից մէկի մէջ, հէնց պարապետի վերայ, Հայոց եկեղեցու դրան դիմաց, մի բանւոր, շրջապատուած մի բանի ընկերներով, պարզից մետաքսեայ կարմիր դրօշը, որի վերայ Ռուսերէն, Հայերէն և Արաքսիներից գրուած էր հետեւեւ. «Բոլոր երկիրների բանւորներ, միացէք: Սրա հետ միաժամանակ, օդի մէջ և ձեռքից ձեռք ցրուեցան մանր թերթիկներ գրուած վերոյիշեալ երեք լեզուներով: Այդ թերթիկները հասարակութեան ուղղուած կոչ էին, որոնցով խնդրում էին աջակցել բանւորական շարժման, միանալ այդ ցոյցին, ինչպէս նաև ապագայ բոլոր այն կռիւներին, որոնք պէտք է մղէր բանւորական սօցիալ-դէմոկրատական կուսակցութիւնը, նպատակ ունենալով տապալել ռուսական բռնապետութիւնը...»

Յոյցին մէջ խիստ նկատելի է եղել 10-15 օրիորդների ներկայութիւնը, որոնց աներկիւղ մասնակցութիւնը խիստ մեծ ոգևորութիւն է առաջացրել բանւորների մէջ: Նրանցից մին թափ տալով կարմիր դրօշակը՝ հրաւեր է կարդում հաւաքուելու իւր շուրջը: Այն թերթի մէջ վրայ են հասնում ամեն կողմից. կաղմուած պատկառելի թափոր, որ առաջ է շարժում հնչեցնելով մարտէյլեզը և ուրիշ յեղափոխական երգեր և «կորչի» միապետութիւնը, կեցցէ՛ սօցիալիզմը» աղաղակներով անցնումէ բաղադրութիւնը փողոցներով:

Ստիկանութիւնը, սկզբում շուտաւար և յանկարծակիի եկած, յետոյ է փախչում. մինչև վրայ է հասնում ոստիկանապետը զինուորների, կազակների և նաւաստիների ստուար խմբերով և աշխատում ցրուել թափորը և հաւաքուած ամբոխը: Հնազանդելով բարձրագոյն հրամանների, ռուս ոստիկանութիւնը զգուշանումէ այն կողմից ու անսանձ կամայականութիւնից, որով սովորաբար փայլումէ նա այդպիսի գէպերում: Ոստիկանապետը մասնաւորապէս երևումէ խիստ բաղաւար և մինչև իսկ, անշուշտ շարժման ոյժը և նրա բուն իմաստը կոտորելու համար, շնորհաւորումէ բանւորական մայիս 1-ի տօնը, իրեն վերահասելով սակայն, փողոցներում անդորրութիւնը հաստատելուց յետոյ կատարել անխուսափելի ձերբակալութիւնները, որոնք հաշուում են այժմս թուերով...:

Մայիսեան ցոյցը առաջին անգամ չէ որ երևան է գալիս Կովկասում: Անցեալ տարի Թիֆլիսն էր որ ակա-

նատես եղաւ աշխատաւոր դասակարգի այդ տօնին: Գու-
թայիսը նոյնպէս մասնակցեցաւ այդ շարժման: Իսկ այս
տարի այդ երկու բաղաձայնի օրինակին հետեւեցան նաեւ
Բագուէն ու Բաթումը: Միմեանց յաջորդաբար հետեւող
այդ օրինակները ցոյց են տալիս որ բանւորական ազա-
տագրութեան գաղափարը հետզհետէ հաստատուելուց
ու ամրանալուց զատ Կովկասեան արդիւնագործական
կեդրոնական բաղաձայններում, աւելի և աւելի ծաւալ է
գտնում այն տեղ ղեգընթացաբար խոշոր արդիւնա-
գործութեան, խոշոր կապիտալիզմի զարգացման հետ,
որ քանդելով, քայքայելով երկրի նահապետական մանր
արդիւնագործական ձևերը, ահագին քանակութեամբ
ծնունդ է տալիս պրօլետարիական տարրերին, որոնք
թողնելով իրենց գիւղերն ու մանր գաւառական բա-
ղաձայնները՝ գնում ու լեցում են խոշոր արդիւնագոր-
ծական վայրերը: Իրերի այս ընթացքը անխուսափելի և
ճակատագրական լինելով՝ նրա ճակատագրական հե-
տեանքն էլ լինումէ կազմուելը այն Կուսակցութեան, որ,
առանց ազգային խտրութեան, մի զանգուածի մէջ խը-
մարումէ ամեն ազգի բանւորների տնտեսական, բաղա-
բան և ազգային ազատագրման ձգտումները: Այդ
Կուսակցութիւնը Ռուսաստանում ուս սօցիալ-դեմոկ-
րատական կուսակցութիւնն է: որ այս րոպէիս իւր
բաղձաթիւ ճիւղաւորութիւններով տարածուած է ամ-
բողջ երկրի բոլոր խոշոր մայրաքաղաքների ու բաղա-
ների մէջ, իւր ձեռքի մէջ ունենալով ինտելիգենտ և
բանւոր դասակարգերի ոյժերը, որոնց համերաշխ և
զօրաւոր գործունէութիւնը տարուց տարի աւելի եր-
կիւղալի կերպով սպառնումէ կործանել Ռուս բացար-
ձակութեան բէժիմը և ձեռք բերել այն լայն բաղա-
բան ազատութիւնը, որ կազմումէ այդ Կուսակցու-
թեան ամենամօտիկ նպատակը:

Այդ ուրեմն էականապէս դեմօկրատիկական և սօ-
ցիալական շարժումը որքան էլ համակրելի լինի մեզ
իւր ձգտումներով, որոնք ուղղուած են չորիքների բռն
իսկ արմատին, այնուամենայնիւ, իրանք մեզ ներշնչում
են ծանր և տխուր խորհրդածութիւններ:

Կատարուած վերջին իրողութիւնները ցոյց են տա-
լիս որ հետզհետէ աւելանում է այն հայ ինտելիգենտների
և բանւորների թիւը, որոնք չկարողանալով դիմադրել
ուժեղ հոսանքին՝ գնում են նրա հետ, մոռացման տալով
այն ծանր, այն ահագին, այն պատասխանատու պար-
տականութիւնը, որ ընկնումէ այս րոպէիս ամեն մի
հայի վերայ, առանց դասակարգային կամ կրօնական
կամ աշխարհագրական խտրութեան, հանդէպ մի ամե-
նաանհրաժեշտ գործի, որ Տաճկահայաստանի Ազա-
տութեան հարցն է, որ դրուած է ամբողջ Ազգու-
թեան առաջ և որին պէտք է գնան նուիրուելու ա-
ռանց խտրութեան բոլոր հայերի նիւթական և բարոյա-
կան ոյժերը: Մեզ միանգամայն անհասկանալի է թէ
ինչպէս այն հայ ինտելիգենտ և բանւոր տարրերը, ո-
րոնք այնքան գեղեցիկ և օրինակելի անձնութիւններ
երևան եկան վերջին ցոյցերի մէջ, չեն կարողանում
տեսնել որ ինքնուրոյն, սեփական Հայրենիքը, իրան
օտարի բռնապետական լծից ազատելը կազմումէ բան-
ւորական իդէալների առաջին և սկզբնական հիմնաքա-
րը, ինչպէս չեն կարողանում տեսնել որ թողնել
Հայրենիքը կաշկանդուած ստրկական շղթաների մէջ ու
ընկնել լուրջ դասակարգային նեղ շահերի պաշտպանու-
թեան ետեւից, այն ժամանակ երբ Հայրենիքի պաշտ-

պանութիւնը պահանջումէ, առանց դասակարգային խըտ-
րութեան, ամբողջ ազգի այլ և այլ բաղաձայնիչ մա-
սերի համագործակցութիւնը, նշանակումէ մեղանչել նոյն
այն ազգութեան դէմ, որին պատկանում են և իրենք:

Այս տեսակետից, այսինքն հայկականտնտեսակետից դա-
տելով ինքիւրը, իսկապէս ուս սօցիալ դեմօկրատիան մի
միասնաբար գործ է որ կատարում է, հեռացնելով հայերին,
յանուն դասակարգային շահերի, այն միակ շարժումից՝
որին պէտք է որ նուիրէ իրեն հայը առանց դասակար-
գային կամ ուրիշ որևէ կարգի նկատման և մեք,
որքան էլ համակրելի գտնենք ուս միահեծան պե-
տութեան դէմ մղուած պայքարը, չենք կարող չպա-
խարակել այն հայերին, որոնք, գիտակցաբար թէ ան-
գիտակցաբար, գերի վերոյ են դասում իրենց դասա-
կարգային ետական շահերը ազգային ընդհանուր շա-
հերից, որքան էլ բարձր և նուիրական լինէին նրանք
իրենք իրենց մէջ: Պէտք է ըմբռնեն վերջապէս մեր
հայ բանւորներն ու հայ ինտելիգենտները, որոնք նուի-
րում են իրենց բանւորական իդէալին, որ բանւորական
կամ, գործածելով բռն բառը, սօցիալիստական գա-
ղափարը, որքան էլ զօրաւոր իրաւունքներ ունենայ յայտ-
նուելու հայկական կեանքի մէջ, նա սակայն գործնա-
կան կեանք չէ կարող ունենալ, քանի չէ իրագործուած
Ազգային Հայրենիքի ազատութեան գործը, որ պէտք է
միակը կլանէ այս րոպէիս բոլոր հայերի ազատական
բաղձանքները, մի կողմ թողնելով այն բոլորը, որ չէ
նպաստում այդ առաջին անհրաժեշտ հարցի լուծման:

ՆԱՄԱԿ ԲԱԹՈՒՄԻՑ

1902 Մայիս 5

Ներկայ 1902 թուին Բաթումում պատահածը հա-
սարակական նշան որ դէպքերից կարելի է համարել:

Ռուսաստանի սօցիալ-դեմօկրատական կուսակցու-
թիւնը ցանկանալով Կովկասում ևս կազմակերպուել, մի
ժամանակից ի վեր մեծ քանակութեամբ սօցիալիստական
բրօշուրներ էր ցրում Կովկասի յայտնի քաղաքներում,
հայերէն, ռուսերէն և վրացերէն լեզուներով: Ահտուած
պրօպագանդան շուտով իւր պտուղները տուաւ: Բան-
ւորները, ինքնագիտակցութեան եկած, սկսան յեղափո-
խական շարժումներ ցոյց տալ: Առաջին անգամ Կովկա-
սի մայրաքաղաքը, Թիֆլիսը, պարզեց բանւորական ազա-
տութեան զրօշակը: Այն տեղ տօնուեցաւ, առաջին ան-
գամ, Մայիս 1-ի ախատանքի տօնը, չնայելով ոստի-
կանութեան խիստ հակողութեան: Հարժուածներ յայտ-
նուեցան նաեւ ուրիշ քաղաքներում: Բաթումն էլ, չը-
նայելով որ բանւորները այս քաղաքում շատ մեծ թիւ
չեն կազմում, չուշացաւ սակայն հետեւելու միւսների
օրինակին, և ահա նա ևս, այս յունվարի 31 ին,
ձայնը մի ցոյց ընդհանուր եղբայրական արգար բո-
ղոքին: Հինգշաբթի օրուայ մի պայծառ առաւօտ, ժա-
մը մօտ 8-ին յանկարծ մի խլրտում է ընկնում Ման-
թաշեի նաւթի գարծարանում: Բանւորները, խումբ
խումբ, թողնելով իրենց գործերը, շտապում էին գործա-
րանից դուրս գալ: Գործակատարների և ընդհանուր
կառավարիչ Տէր-Ակոբօվի խիստ յորդորներն ու
հայհոյանքները ոչ մի ազդեցութիւն չէին անում
բանւորների վերայ, որոնք մինչև նոյն օրը լուր ու
մունք՝ կարծես մի ձայնի էին սպասում իրենց սրտի

Թախիծը և դայրոյթը բոլորը միասին թափելու իրենց ձնշող կապիտալիզմի դէմ: Առկէն հեռակապը մէկ րոպէի մէջ լուրը հասցրած էր ոստիկանութեան: Միքանի ոստիկաններ բռնում են գործարանի դռները և կառավարիչ Տէր-Ակոբովի հրամանով երեք անձանց ձերբակալելով՝ տանում են ուղղակի պոլիցիան: Միւս բանւորները լսելով իրենցից երեքի ձերբակալուելը, բոլորը միասին դիմում են պոլիցիայ, յայտարարելով որ կամ պէտք է բաց թողնեն ձերբակալուածները և իրենց պահանջները կատարուին և կամ իրենք էլ նրանց հետ պէտք է ձերբակալուին: Կը բաժնի վրացի Պրիստաւ 2... կանչելով իւր մօտ փաթաթիւ վրացի բանւորները (մեծամասնութիւնը արդէն հայերից է) ասում է նրանց թէ վրացիք ամենեւին չպէտք է հետեին հայերին, որովհետեւ, ինչպէս յայտնի է, նրանք ամենքն էլ ապստամբներ և աւազակներ են արդէն, Տաճկաստանից փախած, և այժմս էլ ուղում են այստեղ խռովութիւններ ստեղծել: Պրիստաւ 2...ի բոլոր խրատներն ու յորդորները զուր են անցնում սակայն: Այն ժամանակ նա դիմումէ բաղադրային և գործարանի կառավարիչներին, և ահա, շատ չանցած, մօտ 30 կողակներ շրջապատում են բանւորներին: Մի քիչ յետոյ, բառաձի մի կառք կանգ է առնում պոլիցիայի դրանը: Խոնարհ բազմութիւնը կողակների մտրակների անխնայ հարուածների տակ ճանապարհ է բաց անում եկեղոսներին, որոնք ամբողջ իրենց շուրջը հաւաքելով հարցաքննում են մի առ մի օրուայ դէպքի մասին և խօսք առնելով որ միւս օրը աշխատանքի կգնան, պատուիրում են որ ամեն որ իւր տեղը ցրուի Բայց ձերբակալուած երեքին, որպէս բռն խռովարարների, յանձնում են ոստիկաններին, որպէսզի ուղղակի բերդ առաջնորդեն բանտարկելու համար: Սակայն և այդ ի դուր. ամբողջ չցրուեցաւ: Ահա այդ ժամանակ ոստիկանութիւնը մտաւ իւր գաղանային դերի մէջ: Անխնայ մտրակի հարուածները սկսան տեղալ ժողովրդի գլխին, և սակայն հազիւ յաջողեցան միայն մի քանի բայլ յետ մղել ամբոխին, որ կրկին անգամ գրոհ տուեց դէպի պոլիցիայի դռուը, բացարձակ պահանջելով որ բաց թողուին իրենց երեք ընկերները՝ և կրկին անգամ յետ մղուեցաւ ոստիկանութեան սաստիկ հարուածներից:

Վրացից յետոյ ամբոխի միջից մի անձ, Պ... անունով, իւր շուրջը հաւաքելով ամբոխը, ի եւագրումէ ուղղակի գործարան դիմել և իմաց տալ Տէր-Ակոբովին որ բաց թողնեն բռնուածներին, հակառակ պարագային ոչ ոք չպէտք է աշխատի այլ ևս: Բանւորները ուռուածնով և կեցցէներով օլը թնդացնելով՝ սկսան առաջ գնալ դէպի գործարան: Երբ հասնում են այնտեղ մի քանիսը ներս են մտնում և սպասում կատարելին որ անպատճառ դուրս բերել տայ իրենց ընկերներին: Կառավարիչը պատասխանում որ նոյն ժամանակ իրենց ոստիկանապետի մօտ և կաշխատի իւր միջամտութեամբ զուր բերել նրանց. եթէ այդ չյաջողուի իրեն, այն ժամանակ իրենց ասածնուն պէս ոչ ոք չգայ աշխատելու, մինչև որ խնդիրը պարզուի: Բանւորները շնորհակալութիւն յայտնելով դուրս են գալիս: Ամբոխը անմիջապէս շրջապատում է նրանց: Երկու բանւորներ յայտնի Պ... ին իրենց ուսերի վերայ կրելով յայտնում որ եթէ մինչև երեկոյ բաց չթողուին ձերբակալուած ընկերները, ոչ ոք չպէտք է գնայ աշխատելու:

Լու: Այդ յայտարարութիւնը ուռուածնով ու կեցցէներով է ընդունում ամբոխի կողից, որից յետոյ բանւորները անում են կամաց կամաց ցրուել իրենց բնակարանները:

Այս իրողութիւնը գրելով ձեզ յարգելի խմբագիր, ես նպատակ չունիմ բաժանելու հայերին այսպիսի շարժումների համար ոչ ամենեւին: Ես, ընդհակառակը կարծում եմ որ այսպիսի շարժումներ որքան էլ արդար և օգտակար լինին Ռուսաստանում բողոքելու համար ռուսական բռնապետական կառավարութեան դէմ, սակայն մենք հայերս չենք կարող և չպէտք է որ մասնակցինք նրանց, որովհետեւ մենք, հայերս, չպէտք է մոռանանք որ թշուառ, չարչարուած և հարստահարուած մի հայրենիք ունինք, որ ամեն բոպէ կնխարկուում է տաճկական դժուր կամայականութեան, որից պէտք է ազատենք նրան՝ նուիրելով մեր բոլոր ոյժերը միայն և միմիայն նրան:

Ամեն հայի վերայ սրբազան պարտականութիւն կայ չմոռանալ իւր հայրենիքը, եւ սակայն ցուելով պէտք է ասենք որ ամենքը ապպէս չեն մոռնում. կան բաւական թուով հայեր, ինչպէս այս դէպքը ցոյց տուաւ, որոնք մոռանում են այդ առաջին և նուիրական պարտականութիւնը...:

Վ. Փ.

Կուսակցութեան գանձարանում շնորհակալութեամբ ստացուած եւ հետեւեալ նուիրատուութիւնները

ՅԻՄԵՆՈՏԻ Մամուսիւղից, Նաւասանգատի միջոցաւ, 88 րուբլ 40 կօպէկ, համագումարում այսպէս. «Մուշեղի Խմբ. Սիւրան, Կիրանտ, Զիրաֆ, Բարձ, Օրինակ, Սիւսը, Սուր, Հաւասար, Շապուհ, Սաթնիկ, Շոգեառ, Ժաղիկ, Շոգիշանող, Բաշասիրտ, Մրրիկ, Մաղարիա, Վաղարշակ, Երթագող, Զանգէցող Սամսոն, Միսրանող, 1-ական րու., անախոթ 1 ր. 10 կ., Օրինաս, 1 ր. 50 կ., Գաբը 50 կօպ., Զիլիկ 5 ր.: «Կիրանդի, Խումբ, Թեւ, արքայա, Տար, Թուրակ 2-ական ր., Բարձր-Սար 5 ր., Լըրակուտ, 10 ր., Զինումին 10 ր., Խնկիւր 1 ր., Ժով 1 ր., «Տիրան, Խի, Խումբ, Տիրան 2 ր., Տիրան, Բէգապ, Կարկուտ, Արծի, Մնաց, Ատող, Թոշնակ, Ոսկի, Վազր, 1-ական ր., Բազէ 2 ր., Շարէն 40 կ., Արծիւ 40 կ.:

Այս գումարից 11 րուբլ 80 կօպէկ յատկացուած է ճանապարհածախքին:

ՌՈՒՆՆՈՏԻ Մամուսիւղից, Նաւարում 1901 տարուայ առաջին քառորդի մէջ: «Մարտիկ, Խմբից՝ Խարիսիկ 2 ր., Սիւսն 5 ր., Դղակ 7 ր., Բաղիր 2 ր., Զինից՝ 50 անդիմ, Լեւոնի 1 ր., Զինում 3 ր., «Զրդի, Խմբից՝ Հալիսալ 2 ր., 50 ա., արտաւազ, Վառող, Զրաքան 6-ական ր., Մուրձ 2 ր., Շանթունի, Դաշոյն, Գայլ 1-ական ր.: «Անուշա, Խմբից՝ Ներսէս, Կայծակ 9-ական ր., Մեհ 8 ր., 10 ա., Վիսալար, ապստամբ 5-ական ր., Տիրան 3 ր., ապստամբ 2 ր., Բազարաս, Եղնիկ 1-ական ր.: «Մուրաս, Խմբից՝ ազգասար 3 ր., Բաշայր 2 ր.: «Արծի, Խմբից՝ Թոնիկ 7 ր., Երկաթ 4 ր., 20 ա., Տառապ, Շանթ 3-ական ր., Եուշան 2 2 ր., Մարտիկ 1 ր.: «Մրրիկ, Խմբից՝ Թազ 6 ր., Վաշան 7 ր., Սուր 8 ր., սիւսն 2 ր., 60 ա., ասարս 2 ր., Գառնիկ գառնիկան 1 ր., 50 ա.: Նորար 2 ր., 50 ա., Արիւ 2 ր., ազնիւ 50 ա., Մ. 8. 50.: Գումար 150 ր. 90 ունդիմ:

Ամբոխի մէջ ընդունւած Մամուսիւղից 15 քուրս՝ Նաւանակաւում այսպէս. Մ. Թ. 2 ր., 50 ա. Խ. Թ. 2 ր., 50 ա., Կ. Ն. 1 ր., 50 ա., Կ. Ն. 3 ր., Կ. Կ. Կ. 4 ր., Կ. 1 ր., 50 ա.:

Բանուր Մամուսիւղից՝ 10 անգլ. ոսկի 10 պէս:

Նոր-Նաւասանգատի շնչակեան «Հայրենասէր» Խմբից 10 ր.: Բէօստէնձի շնչակեան Մամուսիւղից՝ 80 ֆրանկ:

Ֆիլիպէի Մամուսիւղից՝ 40 ֆրանկ:

Գահիրէից Յ. ա. Խ. 50 ֆրանկ խոնակաւն փողով:

Ժաւախտի Մամուսիւղից՝ վերջին անգամ 10 անգլ. ոսկի 10 շիւ:

Պոստոնի եւ շրջակայից շնչակեան Կարգադիր Յանմարմիցի հետեւեալ գումարները. առաջին անգամ՝ 61 ոսկի 5 շիւսն եւ 9 քէնսն քրկորդ անգամ՝ 351 անգլ. ոսկի 5 շիւսն:

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ անդեկութիւններ և դրամ ու մանդատ ուղարկել հետեւեալ հասցեով.

M Bellart.—85 Peckham Rye
London S. E. (Angleterre)

ՏՊԱՐԱՆ «ՀՆԱԿ-Ի» 1908 ՏՆ